

Stâna și strunga din piatră
Stone sheep - fold

În proiectul tematic al Muzeului Tehnicii Populare din 1962, un loc important în structura sectorului alimentar l-a ocupat grupa tematică a *creșterii vitelor și păștoritului*. Importanța acordată acestei grupe tematice se datorează faptului că, „păștoritul la români a constituit multă vreme obiect de studiu pentru istorici, care au demonstrat vechimea ocupației, pentru lingviști, ale căror cercetări au arătat că majoritatea terminologiei păștoritului în limba română își are originea în limba latină, pentru sociologi și etnografi, ale căror studii au relevat că în cadrul păștoritului s-au păstrat, până în zilele noastre numeroase elemente arhaice în sistemele de creștere a animalelor, în arhitectura pastorală, în instrumentarul și tehnicile de prelucrare a produselor specifice, în formele de organizare socială”¹.

În selecționarea monumentelor care urmau să formeze această importantă grupă tematică s-au luat în calcul mai multe criterii – autenticitate, tipologie, valoare artistică și starea de conservare² – ce aveau să pună în valoare diversitatea sistemelor de creștere a animalelor și întreaga serie tipologică a adăposturilor cu specific pastoral³.

Începând cu anul 1979 (anul organizării colocviilor naționale interdisciplinare cu privire la istoria civilizației populare românești), a fost lansată o dezbatere pe plan național privind oportunitatea dezvoltării profilului tematic al muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului pe bazele concepției științifice de cercetare, fenomenologică și aplicativ-muzeală, precum și a optimizării proiectului tematic inițial de organizare expozițională, în vederea cunoașterii și reprezentării civilizației populare tradiționale în întreaga sa complexitate structurală și tematică (incluzând, desigur, și creația tehnică).

Pentru realizarea acestei spectaculoase demonstrații a tipologiei adăposturilor pastorale, prezentate evolutiv și pe zone reprezentative, s-au luat în considerare următoarele criterii:

a) Ansamblul relațiilor din interiorul sistemul pastoral (delimitarea teritoriilor, rețele de circulație, sisteme de comunicare, de schimburi, sisteme social-religioase, cutume, viața spirituală, relații de muncă, construcții specializate etc.);

b) Legăturile și interdependențele dintre acesta și alte sisteme (politice, economice, relații de proprietate, juridice, culturale etc.) – relații polivalente care surprind rolul și importanța păstoritului într-un cadru mai larg, precum și

c) Arhitectura pastorală în particular, cu referire mai pronunțată la construcțiile cu caracter sezonier sau temporar, deosebit de importante pentru mediul rural⁴.

În lista monumentelor din sectorul tematic „*tehnici și mijloace pentru prelucrarea produselor animale și vegetale în scop alimentar*” (D. Creșterea animalelor) figurau mai multe obiective, în parte transferate în muzeu, dar o stână de piatră cu o încăpere – poziția D-17⁵ încă lipsește din acest sector.

Cercetările de teren întreprinse în cursul anului 2005 în zona Banatului de munte au condus la depistarea unui complex pastoral în localitatea Vîrciorova, jud. Caraș Severin, având o astfel de stână de piatră cu o singură încăpere, de o valoare documentar-istorică semnificativă și de mare relevanță pentru completarea planului tematic al expoziției în aer liber.

Date sumare despre localitatea cercetată

Localitatea Vîrciorova (derivat slav, chiar dacă tema toponimului este diminutivul românesc *vîrcior* sau apelativul topic *vîrciolog*, *vîrciorog* *vîrtej*, *vîltoare*) aflată la interferența a două subzone etnografice: Valea Bistrei și Valea Timișului din zona etnografică a Banatului înalt, este situată în partea de N-N-E a județului Caraș-Severin, la 16 km de Caransebeș, învecinându-se la nord cu localitățile Bolvarșnița și Borlova, la vest cu Vălișoara, la sud cu satul Ilova, iar la est cu Muntele Mic.

Prima atestare documentară a localității datează din prima parte a secolului al XV-lea, mai exact la sfârșitul anului 1433, când regele Sigismund de Luxemburg a răsplătit pentru merite militare pe Nicolae de Bizere și vărul său Lațcu cu satele și moșiile Bizere, Calova, *Vîrciorova* (s.n.), Ramna, Mal, Slatina, Novacfalva, Mihălinți, Lățcani, Dăniliești, Apadia, Weelg și Ohabîța din districtul Caransebeșului. Secole de-a rândul localitatea a aparținut familiei Găman, deși sunt amintite trei Vîrciorove una lângă alta⁶. De fapt, până la ultima răsmeriță turcească a fost răsfirat pe văile munților, când s-a adunat la un loc. Vechea vatră a satului, potrivit lui Dumitru Țicu „trebuie localizată în lunca Bistrei, nu departe de Sat Bătrân de la Obreja, acolo unde Valea Vîrciorova se unește cu Bistra”⁷. Schimbarea vetrei satului Vîrciorova poate fi explicată doar prin înăsprirea condițiilor politice din zonă, odată cu începutul stăpânirii turcești asupra părții răsăritene a Banatului când, începând din 1658, Lugojul și Caransebeșul sunt obligate să plătească tribut. Acestei dominații i s-a suprapus și stăpânirea austriacă, care în dorința de a controla mai bine populația românească a luat măsuri de organizare și sistematizare a satelor românești.

Asupririle, fie de natură administrativă – precum mutările forțate din satele de origine, fie de natură militară – precum obligativitatea efectuării serviciului militar pe granița de est, au condus la reacții diferite din partea populației românești: revolte în masă (înăbușite violent de autoritățile habsburgice, întărite de forțe sârbești, ducând la distrugerea multor sate din zona Caransebeșului) sau părăsirea satelor natale, trecând muntele în Oltenia sau refugiindu-se pe valea Mureșului sau a Tisei. Plecărilor românilor au provocat îngrijorarea autorităților austriece care au luat în considerare chiar înlocuirea populației românești cu sârbi, însă s-a lovit de rezistența colonelului baron Papilla (român de origine, născut la Arad) care „cere cu tărie rămânerea românilor în zona de munte, deoarece [...] experiența învață că sârbii nu în munți, ci la șes și din contră vlahilor li se convine mai bine în munți”⁸.

Procesul de organizare a regimentului româno-banatic se încheie la 1775. Sediul lui inițial de la Biserica Albă, a fost mutat la Caransebeș. Tot acum înregistrăm revenirea la vechile vetre a familiilor fugite. Un document din 25 februarie 1775 menționează că „s-au înapoiat în Granița Valahă, la casele și pământul lor, 199 familii, care doi ani au fost plecați în Valahia. Averele lor a fost confiscată la plecare. Impozit nu vor plăti pe timpul absenței, ci numai cu începând cu 1 noiembrie 1774”.⁹ Așadar, depopularea masivă din perioada reorganizării regimentului grăniceresc, se datorează în principal nesiguranței măsurilor administrative ce se preconizau. Au existat și cazuri în care populația unui sat a fost mutată, de către autoritățile habsburgice, în alt loc decât vechea vatră. Un astfel de exemplu ni-l oferă satul Borlova care își mută, potrivit unui document din 1775, vatra satului de pe malul apei Borlova, pe râul Sebeș. Același lucru probabil s-a întâmplat și cu localitatea Vîrciorova care își mută vechea vatră din Valea Vîrciorovei pe valea

râului Bolvarșnița, „când în anul 1790 preotul Stanovici (din Stan sârbii au făcut Stanovici) a dăruit parohiei grădina casei sale pentru a-și ridica biserica”¹⁰.

Tipologia aşezării

Vîrciorova – mountain pasture

Localitatea Vîrciorova se încadrează în tipul de aşezare îngrămadită, cu o structură densă, gospodăriile fiind unele lângă altele, curţile strâmte, închise spre stradă cu zidărie. Fiind un sat liniar, este străbătut de „drumul ăi (cel) mare”, uliţa mare, „socacul mare” sau strada principală. Din această uliţă principală se desprind mai multe drumuri care duc spre hotarul satului. Acesta este alcătuit din două mari părţi, cu observaţia că nu alcătuiesc două corpuri distincte, compacte, pentru că le găsim de cele mai multe ori dispersate în mai multe puncte ale hotarului (două-trei ţarini şi două-trei izlazuri).

Împărţirea hotarului satului se făcea în funcţie de randamentul terenului (care scădea odată cu creşterea altitudinii): în „pământ”, loturi agrare (teren arabil, izlazuri, grădini de pomi şi zarzavaturi), „pastorale” (fânaţe şi păşune alpină) ale locuitorilor săi şi în *parcele împădurite* (unii săteni aveau chiar câte o bucată a lor de pădure pe care au primit-o cei care au fost încorporaţi în Regimentul 18 de Grăniceri, lucru confirmat de existenţa în zona a unor construcţii cu caracter sezonier (sălaşe, colibe şi stâni). Loturile agricole, proprietăţile diferite sau hotarele satelor vecine erau delimitate prin semne de hotar specifice: movile, stâlpi, pietre (dintre acestea cele care marcau delimitarea hotarului satului, de mari dimensiuni, de formă piramidală, se mai văd şi astăzi) etc.

Cele mai importante zone economice ale satului, din cauza randamentului scăzut al solului şi a practicării unei agriculturi de subzistenţă, rămân fânaţele şi păşunile alpine, la care se adaugă sălaşele din hotar cu bogate terenuri pomicole, şi livezile de pomi fructiferi, satul Vîrciorova fiind cunoscut în împrejurimi drept „satul cu meri” şi „satul cu oi multe”.

Creșterea animalelor

Favorizată de condițiile de teren, prin suprafața foarte mare de fânețe și pășune alpină existentă în hotarul Vîrciorovei, creșterea animalelor a reprezentat o alternativă economică mult mai profitabilă, față de agricultură, practică în zonă cu un randament foarte scăzut, care nu satisfăcea nici strictul necesar.

Principală sursă de venit era asigurată de creșterea oilor, celelalte animale din gospodărie: vaci, cai, boi, porci etc., reprezentând, un procent minor din totalul animalelor, motiv pentru care nu s-a creat un sistem organizat de creștere a acestora. Lipsa unui sistem organizat era determinată de numărul mic de animale crescute în jurul gospodăriei din sălașe, folosite la muncile agricole, și de distanța foarte mare dintre sălașe. Un alt motiv invocat era acela că, o parte a animalelor mari erau duse în zona de pășune alpină, fără ca în aceste locuri să fie construite adăposturi speciale. Atunci când acestea se formau, numărul de animale din ciurda nu depășea 80-90 de vite, păscute în izlazul satului, în schimbul unei taxe, conduse de unul sau doi vâcari, de la 1 mai până la 1 septembrie. În schimbul acestei prestații, vâcarii primeau produse alimentare și bani.

Satul Vîrciorova este cunoscut încă din vechime ca fiind un sat de păstori, proprietari a numeroase oi. Având un număr mare de animale, au obținut de la *comunitatea de avere*¹¹ dreptul de a le paște pe izlazul satului în schimbul unei taxe modice. Întrucât în timpul verii turmele nu depășeau limitele moșiei sătești, iar pe vremea iernii erau crescute în gospodăria din vatra satului, acest tip de creștere a animalelor se încadrează în sistemul de **păstorit cu pendulație dublă**.

Stâna

Creșterea animalelor a însemnat, pentru multe sate din cele două părți ale arcului carpatic, principala sursă de existență, motiv pentru care s-au creat sisteme aparte de asociere și formare a stânilor, cu particularități diferite de la una sat la altul, care s-au dezvoltat și au evoluat în timp. Preocuparea omului pentru întreținerea în bune condiții a animalelor (asigurarea hranei și a adăposturilor, prelucrarea și comercializarea produselor obținute) a dus la dezvoltarea unor forme specifice de relații interumane și a unor adevărate complexe economice pastorale.

Modul în care se forma și se organiza stâna era determinat, în principal, de închirierea unui teren cu pășuni din zona alpină, aflat în proprietatea satului sau chiar a altui sat din apropiere. Chiriașul („*păcurarul*”) avea la dispoziție, în pășunea alpină, o stână, în schimbul căreia plătea o sumă de bani, la care se adăuga și obligația întreținerii acestor construcții aferente în bune condiții. Cum multe sate de la poalele versanților Carpaților Meridionali aveau un caracter preponderent pastoral-agricol, favorizat de suprafața mare de fânețe și pășune alpină, s-au construit un număr mai mare de stâni, media acestora fiind de trei-patru la un sat.

Localitatea Vîrciorova prezintă particularități deosebite față de modul în care se forma și se organiza o stână, determinate în special de condițiile de relief (suprafața foarte mare de pășune alpină și cea de fânețe) și de cele politice din secolul al XVIII-lea. Un prim aspect, cu totul aparte, este oferit de numărul mare de stâni aflate în proprietatea vîrciorvenilor (14) spre deosebire de cele ale vecinilor: Goleț – 2, Cărpeneș – 2, pe vârful Vultur – 1, Armeniș – 2, Slatina – 4 sau 5, Ilova – 2. În prezent, mai există doar 11, întinse toate pe Munții Țarcului, munte pe care îl împărțeau cu locuitorii din satele învecinate.

Proprietatea asupra stânilor

Stănilor numeroase, situate în întinsa pajiște alpină, s-au construit cu acordul autorităților habsburgice care au dorit să răsplătească prin împroprietărire¹² pe membrii colectivității ce au servit în regimentele de graniță, dar și pentru a-i determina să nu mai fugă peste munți. Datorită costurilor mari de ridicare și întreținere, la construcția unei stâni participau în jur de 7-8 familii, asocierea nefiind determinată de relațiile de rudenie. Pornind de la aceste date, putem aprecia, după numărul de stâni și proprietari care participau la formarea stânilor, numărul de familii care au format satul Vîrciorova în secolul al XVIII-lea, aproximativ 120 de familii.

Un alt aspect deosebit de important, care trebuie subliniat, pentru că este o situație rar întâlnită pentru tot sistemul de proprietate asupra stânilor (în mod normal proprietatea asupra stânilor aparținea satului, care organiza în fiecare an o licitație pentru dreptul de a folosi stâna), este deținerea de către proprietarii de oi a unor acte care atestau drepturile mai multor familii asupra construcțiilor pastorale din zona pășunatului alpin, acte de care se mai ține încă seama, fiecare familie revenind, anual, la vechea sa stână. Cu totul excepțional, când între proprietarii unei stâni apăreau neînțelegeri, o parte din aceștia se mutau la altă stână, pentru a reveni după un an

sau doi, locul lor putând fi luat de alți proprietari de la alte stâni. Importanța pe care o avea această construcție în viața oamenilor, în ciuda neînțelegerilor trecătoare dintre asociați, a făcut să nu existe vânzări de părți dintr-o stână. Cu toate acestea, numărul proprietarilor de stâni a fost fluctuant, deoarece dreptul de moștenire era transmis, de obicei, doar descendenților masculini. Chiar și în aceste condiții de divizare a proprietății, numărul de oi care puteau să păască în mod obișnuit în zona alpină repartizată pentru stână rămânea constant, nefiind afectat de numărul de proprietari, ci doar de faptul că pășunea alpină alocată pentru o singură stână nu putea suporta decât un anumit număr de animale, adică în jur la 200-250, maxim 300 de mînzări, la care se adăugau sterpele și miei.

Cea mai mare parte a stânilor era concentrată pe versanții munților, de o parte și de alta a văii Bistra. Numele sub care erau cunoscute aceste stâni era dat, fie de un nume al vreunui proprietar (*stâna lui Jumanca, stâna lui Menhiu, Pemu, Jigorea, Florea, Mogoșești*), fie pentru a descrie într-un fel locul în care erau amplasate acestea: *Gura Bistrei* (prima stână din Valea Bistrei situată foarte aproape de izvorul acestei ape), *Cracu Săcării, Groapa din Vale* (ultima stână din vale dintre cele enumerate mai sus), *Bordu* (cleanț, stâncă), *Sub Cleanț* (*Casinile, Sub Custuri*), *Vârvarii* (*Sub Căleanu*), *Șopotu Custurii* (*Stâna Cherăi*).

Organizarea stânii

Pregătirile urcării la munte începeau din iarnă (lunile ianuarie sau februarie), cu alegerea ciobanilor, acum stabilindu-se și suma pe care o primeau aceștia. Selectarea ciobanilor se făcea cu mare atenție, deoarece de ei depindea într-o foarte mare măsură siguranța oilor și producția de lapte. Interesul proprietarilor de stână era să aibă aceiași ciobani din anul precedent dacă aceștia se dovedeau serioși. Ca și în alte sate cu tradiție în creșterea animalelor, ciobanii se alegeau din rândul locuitorilor satului, dar s-a întâmplat ca aceștia să fie aduși și din satele învecinate. La o stână numărul ciobanilor angajați să se ocupe cu supravegherea și mulgerea oilor, potrivit informatorilor din localitate, era de doi sau trei, din care doar unul sau doi stăteau cu mînzările, celălalt stătea cu sterpele și cu miei. Oile erau date la strungă de un copil de 10-14 ani.

Cea mai importantă activitate era de a alege dintre proprietarii care organizau stâna, *păcurarul* (șeful stânii) cu atribuții bine stabilite în schimbul căruia primea anumite avantaje. Printre obligațiile păcurarului este de a pregăti și repararea stânii (ajutat și de ceilalți proprietari de stână), de a stabili locul și data în care se făcea măsurătoarea oilor, de a asigura inventarul necesar desfășurării activității de la stână, la care se adaugă și obligațiile din timpul verii, de a ține evidența laptelui, de anunța persoanele când le venea rândul la brînză și de a urmării dacă aceștia își achită obligațiile față de ciobani.

Măsurarea laptelui prezintă un alt lucru inedit pe care îl oferă acest sat cu o economie pastoral-agricolă, prin numărul de mulsori care se făceau într-un an. Dacă în majoritatea satelor mulsoarea se făcea doar o singură dată, în Vîrciorova aceasta se făcea de trei ori pe ani. Prima măsurătoare (*o măsură = 11 oche* (1,250 kg) = 15 litri) a laptelui era făcută înainte de a se aduna oile, mai precis în jurul datei de 10 - 20 aprilie, cel mai târziu la 1 mai și avea rolul de a se stabili ordinea în care fiecare dintre proprietari venea la stână pentru a-și lua brînză și pentru a se achita de obligația e a asigura hrana ciobanilor în săptămîna în care urcau la stână. Dacă la prima măsurătoare se ținea cont doar de mînzări - *matrice*¹³ -, la cea de-a doua se luau în calcul și oile sterpe, iar ordinea stabilită la prima mulsoare se schimba dacă unul sau mai mulți aveau un raport mai mic între *matrici* și *sterpe*. Chiar dacă raportul dintre *matrici* și *sterpe* nu era în avantajul păcurarului, ca urmare a asumării obligației de a organiza stâna avea dreptul de a fi primul care lua brînză în urma acestei noi măsurători. La cea de-a doua și ultima măsurătoare, care se făcea într-un an se luau în calcul și berbecii. Perioada de timp în care se făcea a doua și a treia măsurătoare era determinată de numărul de proprietari care participau la formarea stânii, măsurătorile făcându-se după ce fiecare dintre aceștia și-au luat dreptul de brînză.

În momentul în care le venea rândul la stână, fiecare proprietar de oi -*băcioni*- avea obligația să aducă cele necesare pentru asigurarea hranei ciobanilor - carne de porc, slănină, fasole, cartofi, varză, jumeri, etc. -, dar și a câinilor care aveau un rol deosebit în condițiile unui peisaj sălbatic. Mîncarea câinilor, în jur de 10-15, consta în cir -zăr cu făină de mîlai- cu o compoziție asemănătoare mămăligii, dar mult mai subțire.

Urcatul la munte se făcea mult mai târziu decât în alte regiuni ale țării, în care s-a practicat păstoritul în zona alpină, din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile. Până să se ajungă la stână, oile erau păscute în zona de fînațe. Pășunatul alpin începea la sfîrșitul lunii mai, începutul lunii iunie și se termina la 8 septembrie de Sfînta Marie Mică.

Construcții pastorale

Creșterea animalelor în diferite sisteme de păstorit a impus dezvoltarea unor construcții permanente sau sezoniere specifice, ce satisfăceau nevoile de adăpost a animalelor, atât în perioada de vară, cât și în perioada de iarnă. De la zonă la zonă, aceste construcții au forme și structuri diferite, cele mai complexe găsindu-se în zona de munte. La Vîrciorova creșterea animalelor în sistem pendulator, cu iernarea în zona de fânațe, a permis dezvoltarea tuturor tipurilor de construcții pastorale.

Stâna este un complex de construcții, obiecte și unelte menite să satisfacă necesitățile de producție și gospodărești specifice păstoritului. Construcțiile cuprinse în acest complex servesc ca adăposturi pentru animale, ca ateliere de preparare a produselor derivate din lapte sau ca depozite de păstrare a produselor și rezervelor alimentare. În funcție de rolul ce le revine, acestea sunt condiționate de o serie de factori și poartă caracteristici proprii, exercitând la rândul lor influența asupra vieții și producției păstorești.

Amplasarea complexului pastoral era impusă de o serie de necesități la care s-a ajuns pe baza unei experiențe de mai multe sute de ani. Înainte de toate, locul ales pentru stână trebuia să fie în apropierea unor pășuni corespunzătoare și a unui izvor. Ridicarea stânii era asigurată de către proprietarii acesteia, ajutați de meșteri constructori, care aveau act de proprietate asupra ei, nu însă și asupra terenului, fără a plăti însă vreo taxă pentru acest teren. În schimb plăteau taxă pentru folosirea pășunii.

Planul complexului pastoral din zona pășunii alpine cuprinde stâna propriu-zisă, bordeiul și construcțiile anexe pentru animale: acoperite -*strunga* și *comarnicul*- încorporate stânii și neacoperite - *țarcul*. Ceea ce este deosebit la aceste construcții din zona alpină este materialul din care erau construite. Distanța foarte mare până la pădure i-a obligat pe vîrcioroveni să se adapteze la condițiile din zonă și să folosească materialul care se aflau din abundență în zona pășunilor alpine, piatra, fapt care a dat naștere unor construcții deosebit de interesante.

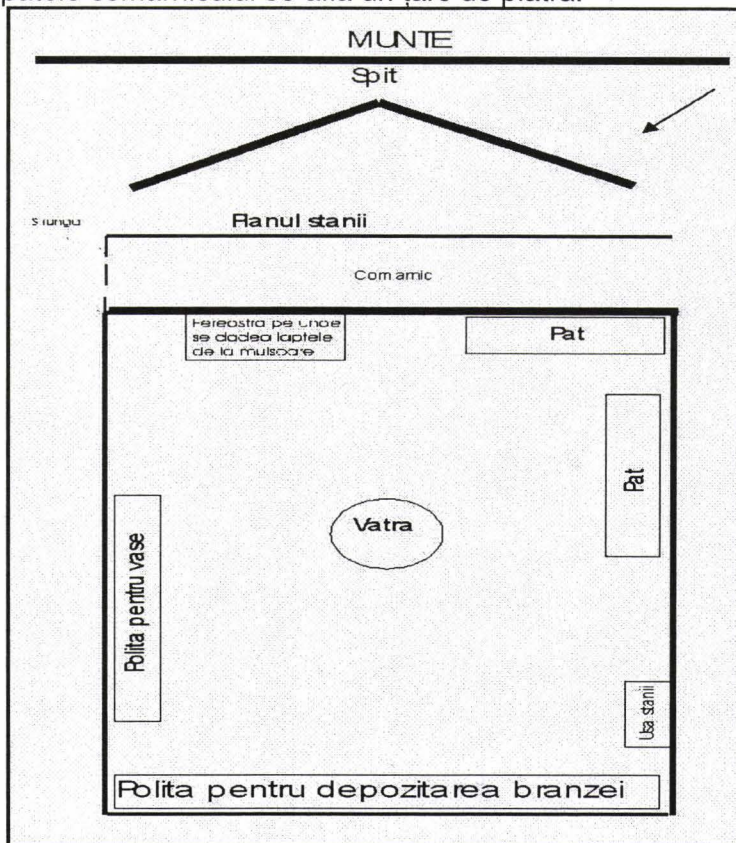
Înainte de ridicarea stânii se alegea locul pe care se construia. Amplasarea construcțiilor în Valea Bistra Mărului nu ridica probleme deosebite, în schimb pentru stânile așezate pe versantul muntelui, locul de amplasare trebuia ales cu multă grijă. La căutarea locului stânii și a axelor ei se urmărea găsirea unui loc întins, care să nu aibă o înclinație foarte mare, (lucru foarte greu pentru că diferența de altitudine dintre stâna din valea Bistrei Mărului și ultima stână era de cel puțin 400 de metri) și un izvor.

Poziția stânii față de versantul muntelui avea și ea o foarte mare importanță în rezistența acesteia în timp. Orientarea stânii era, întotdeauna, cu latura mică perpendicular pe versantul muntelui. Pentru că nu se găsea întotdeauna un loc drept, mai ales pe pantele abrupte, proprietarii de stână se vedeau obligați să spargă o porțiune din munte, astfel că latura mică a construcției era încorporată în stâncă. Orientarea stânii și nivelarea terenului prin intrarea construcției în munte avea rolul de a o proteja, în perioada iernii, atunci când din cauza cantităților mari de zăpadă se produceau multe avalanșe. Un rol în apărarea stânii îl avea chiar natura. În perioada de iarnă, prima zăpadă, căzută din abundență, acoperea construcția prin formarea unei pojghițe de gheață, pe care alunecau avalanșele, astfel încât se diminuau efectele. La unele stâni, pentru protecție, se construia un *șpiț*, un zid de piatră în formă de V, cu vârful către panta muntelui.

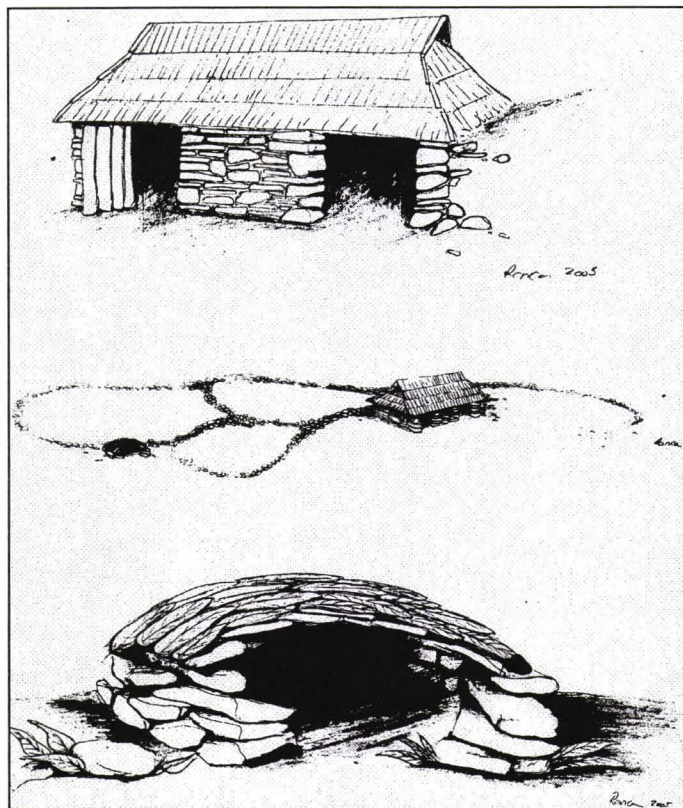
Materialele folosite la construcția stânii, din cauza altitudinii de peste 2000 de m, erau piatra care predomina și lemnul de brad folosit doar pentru acoperiș, fiind adus cu mare greutate de la mare distanță. Din lespezile de piatră, existente din abundență în jurul fiecărei stâni, se ridica un zid, gros de 60-80 de cm, ce îmbrăca stâlpii de lemn până la o înălțime de 1,20 - 1,40, maxim de 1,50 m. Cosoroaba – *prăgelele* – acoperișului, nepodit, era prinsă de stâlpii de lemn care erau încastrați în cep, în peretele de piatră. Șarpanta acoperișului - cu o pantă foarte înaltă, în patru ape și prevăzută la capete cu „*funduni*”¹⁴, era confecționată tot din lemn de brad, de către familiile mai sărace, chiar de populația de etnie romă după spusele unor informatori din zonă. Dimensiunea șitei era de 60-70 de cm. Hoarcă Andrei¹⁵ fost cioban la oi timp de 20 de ani, își amintește de vorbele bunicului său care afirma că în trecut acoperișul stânii era din lespezi de piatră pe care se puneau *glie de pământ întoarsă și ștevie*, fără a aminti tehnica de construcție. *Planimetric* stâna se încadrează în tipul de construcție monocelulară, constituind prima fază de evoluție a construcțiilor pastorale din zona alpină. Dimensiunile stânii au fost determinate de condițiile grele în care se construia în această zonă, astfel că acestea nu depășeau lungimea de 4-5 m. și lățimea de 3 m. Ceea ce oferă un aspect mai deosebit la o această stână este anexarea comarnicului în

construcția stânii, deschis total pe o latură și parțial pe latura opusă, în care sunt amplasate ușițele de trecere a oilor din strungă la muls. În spatele comarnicului se afla un țarc de piatră.

Cu timpul, pentru ușurarea muncii, a apărut o *ușiță pentru lapte* sau *ferestruica pentru lapte*, între cele două încăperi – stână și comarnic – despărțite de zid. Stâna nu este prevăzută cu ferestre, ci numai cu o ușă situată pe lungime, aerisirea făcându-se prin două până la patru *fumare*¹⁶. Dimensiunea mică a stânii a dus la o împărțire cât mai judicioasă a spațiului, astfel că activitățile de preparare a brânzei (*fierbătoarea*) dar și depozitarea produselor lactate (*celar*), se făceau în aceeași încăpere, într-un anumit spațiu bine delimitat, elementul central fiind vatra liberă. Partea cea mai importantă din stână și cea mai curată, ce ținea locul celarului, era colțul unde se găseau două polițe așezate perpendicular, ridicate la o înălțime de 1,5 m, pe care se depozita brânza și toate obiectele folosite la prepararea brânzeturilor (*teasc*, *crintă*, *vase de fiert laptele* – 2-3 căldări de aramă cu capacitatea de 30 până la 100 l). În partea opusă, ce ținea loc de celar, găsim două paturi din lemn.

Planul stânii
The sheep - fold plan

Grafic – Complex pastoral
Graphic of a pastoral complex

Anexele stânii.

Particularitatea deosebită a acestui complex pastoral este dată și de anexele care intrau în componența acestuia, toate construite din piatră, motivul principal fiind același enunțat mai sus, existența din abundență a pietrei și a lipsei lemnului din apropierea stânii.

Comarnicul, în cazul acestui complex pastoral, nu forma o construcție individuală, acesta fiind atașat stânii, pentru a ușura transportul laptelui în stână, prin ușița din peretele. Deschis total pe o latură, comarnicul – *sub șopru* – avea în partea opusă, ușițe de trecere a oilor din strungă la muls. Despărțiturile dintre ușițele de muls din strungă erau făcute din lespezi de piatră.

Țarcul, o anexă a stânii, cu rolul de a ține oile închise în timpul nopții, era construit din piatră. Lipsa lemnului în pășunea alpină, dar și dorința de a asigura animalelor condiții de igienă în locurile în care erau ținute în timpul nopții, i-a obligat pe aceștia să construiască un număr mai mare de țarcuri.

Astfel, în jurul stâniei, în funcție de numărul de oi care formau o stână, a apărut un număr destul de mare de țarcuri, în jur de patru-cinci, toate fiind alipite unu lângă altul, dând acestei construcții forma unei cetăți fortificate. Folosirea țarcurilor prin rotație au avut un rol, așa cum am afirmat și mai sus, în păstrarea igienei. Înălțimea peretelui țarcului unde se țineau *matricile* era de aproximativ 80-120 cm., pentru ca această înălțime să crească până la 2 m. – *gang*. Aceste țarcuri cu înălțime de până la 2 m., construite de obicei în partea din spate, erau folosite pentru a adăposti sterpele și mieii în vreme rea sau împotriva animalelor sălbatice, deoarece vizibilitatea dintre bordeiului ciobanului și țarc era mică. La unele complexe pastorale dispuse pe panta muntelui, țarcul era poziționat la oarecare distanță față de stână (așezată cu fața spre țarc), la o altitudine superioară, pentru ca ciobanii să poată supraveghea mai bine oile care aveau tendința de a fugi către vale, speriate fiind de fiarele sălbatice atacatoare, putând astfel cădea în prăpastie.

Ultima construcție din piatră, de asemenea deosebită, și care păstrează rămășițele unui adăpost arhaic, este **bordeiul** ciobanului -construit de păcurar- amplasat în fața țarcului cu mînzări – *matrice*. În număr de două-trei, în funcție de numărul țarcurilor de piatră pentru mînzări, de formă ovală, aveau înălțimea de 1-1,5 m. și lungimea de maxim 2 m. Potrivit proprietarului unei stâni, acoperișul, dintr-o singură șarpantă, cu partea mai înaltă către gura bordeiului, era format din lespezi de piatră, amplasate pe o structură din lemn de brad, foarte rezistentă.

Deasupra acestor lespezi din piatră se găsea *glie întoarsă* și *ștevie*. Folosit de obicei în nopțile ploioase și reci, avea un inventar foarte sărac, doar din două cojoace sub care era așezat un pat format din scânduri de lemn pe care se puneau *glie* și *ștevie*.

Bordei
Hut

Concluzii.

În urma cercetărilor de depistare în teren s-a găsit o variantă tipologică de construcții pastorale din piatră în zona alpină Vîrciorova, care, prin sistemul de asociere și organizare, proprietatea asupra stânilor, numărul lor mare (14), planul unicelular arhaic al stâniei, tehnicile și materialul de construcție, numărul țarcurilor fixe din piatră (4-5), bordeiele din piatră (care lipsesc din proiectul tematic inițial al muzeului), altitudinea la care erau amplasate (peste 2000 de m) le fac unice în peisajul etnografic românesc.

Aceste aspecte deosebite vor trezi interesul cercetătorilor din domeniu, care încă mai găsesc în teren astfel de construcții din piatră și fenomene pastorale ce pot dispărea în urma modernizărilor, așa cum s-au pierdut din teren în ultimii 30-40 de ani o serie de monumente, astăzi imposibil de regăsit și pentru care există cel mult imagini foto.

STONE SHEEP-FOLDS FROM THE MOUNTAIN AREA VÎRCIOROVA

- Summary -

Animal breeding has been one of the most important occupations of the Romanian people and in certain areas it was the most important occupation. This is the reason why people developed well organized systems concerning the well organization and functioning of such an activity depending on the political, economic and geographical features of the area.

Such a system is found in Vîrciorova village, Caraș-Severin county, that is representative through: the way that the sheep-fold is organized, associated and formed, ownership over the sheep-folds, high number of sheep-folds (14), the archaic unicellular plan of the sheep-fold, the hut, the milking room and the sheep-pen attached to the sheep-fold, the number of the fixed stone sheep-pen(4-5), the altitude where they were placed (over 2000m height), being very high for a village, keeping up the design of the building, its position, the annexes with the sheep-pen, ways and materials of building.

Note:

¹ Constantin Popa, *Problema păstoritului, prezentată în Muzeul Tehnicii Populare*, în *Cibinium 1974-1978*, p. 95.

² Boris Zderciuc, *Criterii de selecționare a monumentelor pentru muzeele etnografice în aer liber*, în *Cibinium 1966*, 1966, p.43-44.

³ Constantin Popa, *op cit.*, p. 95-110.

⁴ Corneliu Bucur, Ovidiu Calborean, *Prezentarea păstoritului în Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „ASTRA” Dumbrava Sibiului în Cibinium 1990-2000*, p. 71.

⁵ Hedwiga Rușdea, *Principii și criterii pentru structurarea tematică a sectorului din Muzeul Tehnicii Populare*, în *Cibinium 1974-1978*, p. 92.

⁶ Situația bisericilor din episcopia Carașului.

⁷ Dumitru Țicu, *Observații privind geografia istorică a văii Bistrei*, în *Banatica*, nr. 13/1995, p. 19.

⁸ Romulus Antonescu, *Cadrul istorico-geografic, tipologia așezării*, Muzeul Satului. *Studii și cercetări*, București, 1971.

⁹ *Ibidem*, p.227.

¹⁰ Nicolae Cornean, *Monumentele eparhiei Caransebeș* - pictura a fost făcută în 1897 Bartolomei Delliomini. Hramul bisericii este Nașterea Născătoare de Dumnezeu. Biserica s-a sfințit la 1792 prin Iosif Ioanovici de Șacabet.

¹¹ Unitate administrativă care avea sub control pădurile și „*golurile de munte*”, în prezent administrate de ocoalele silvice.

¹² Actele de proprietate se află în posesia ocolului silvic.

¹³ Denumire locală dată oilor cu lapte.

¹⁴ Timpanele acoperișului.

¹⁵ Hoarcă Andrei, 71 de ani, Vîrciorova, a practicat ciobănitul timp de 20 de ani.

¹⁶ Loc de evacuare a fumului din stână.